

В. Г. Панченко,

к. і. н., докторант, Маріупольський державний університет

ВИКЛИКИ МІЖНАРОДНІЙ ТОРГІВЛІ В УМОВАХ ДЕ-ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ: ДІАЛЕКТИКА ПРОТЕКЦІОНІЗМУ І ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ

V. Panchenko,

post PhD at Mariupol State University

CHALLENGES TO INTERNATIONAL TRADE IN THE CONDITIONS OF DE-GLOBALIZATION OF THE GLOBAL ECONOMY: DIALECTICS OF PROTECTIONISM AND FREE TRADE

У статті доводиться, що наростання деглобалізаційних тенденцій може спонукати уряди розвернути назад лібералізаційний тренд останніх декількох десятиліть. Широке розповсюдження запровадження або відновлення регуляторних норм стосовно прямих іноземних інвестицій, зловживання нетарифними інструментами регулювання міжнародної торгівлі, маніпулювання екологічними стандартами та стандартами якості засвідчують розгортання процесу "сповзання до протекціонізму" ("protectionist drift"). Окреслене дозволяє стверджувати про становлення неопротекціонізму як нової реальності світового господарства і міжнародних економічних відносин.

It is demonstrated in the article that the de-globalization tendencies can induce governments to turn back the liberalization trend of several latest decades. The broad-scale enforcement or re-establishment of regulatory norms on foreign direct investment, abuse of non-tariff regulatory instruments in international trade, manipulation with ecological and quality standards is evidence to the unfolding process of "protectionist drift". The abovementioned signals on the rising neo-protectionism as the new reality of the global economy and international economic relations.

Ключові слова: глобалізація, де-глобалізація, вільна торгівля, протекціонізм, неопротекціонізм, регулювання.
Key words: globalization, de-globalization, free trade, protectionism, non-protectionism, regulation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Ресурсно-технологічні, економіко-географічні, соціокультурні, інституційні, а також фактори економічної політики рекомбінують наявні й потенційні конкурентні переваги країн, візуалізуючи потребу в переосмисленні ролі держави у стимулюванні економічної активності та в реконфігурації існуючої інституційної надбудови. В термінах Г. Колодко [1, с. 172], неминучою в результаті глобалізації стане реінституціоналізація світової економіки — розробка нових, раціональних в світовому масштабі принципів функціонування або нового прагматичного економічного порядку. Зміна ваги кожного з п'яти факторів при визначенні домінант економічного росту залежно від належності країн до групи розвинених чи тих, що розвиваються, а також перегляд їх змістовних складових, виступають іманентною рисою "нової норми". Наростання деглобалізаційних тенденцій, що проявляються, серед іншого, в розповсюдженні запровадження або відновлення регуляторних норм стосовно прямих іноземних інвестицій, зловживанні нетарифними інструментами регулювання міжнародної торгівлі, маніпулюванні екологічними стандартами та стандартами якості засвідчують про глобальні трансформації в лібералізаційному тренді останніх декількох десятиліть.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сьогодні, як справедливо вказують Н. Рубіні, І. Бреммер і Д. Бакус [2], ми живемо у світі "Великого нуля", у якому жодна окремо взята країна чи група країн не має ні політико-економічних важелів, ні волі, щоб вирішувати значимі міжнародні проблеми. В результаті цього на міжнародній арені будуть посилюватися конфлікти з таких надважливих питань як макроекономічна координація на глобальному рівні, реформа фінансового регулювання, торгівельна політики та зміна клімату.

Нідерландський економіст П. ван Бергейк [3], досліджуючи де-глобалізаційні процеси в світовій економіці, стверджує, що протягом останніх років, позначених нещодавною економічною кризою, міжнародна торгівля зазнала реального колапсу, порівнянного з колапсом Великої депресії 1930 років минулого століття. Цей дослідник певною мірою переоцінює значення аспекти, пов'язаних із міжнародною торгівлею, протягом цих двох періодів, а також цілком різні причини її падіння. Але П. ван Бергейк у цілому доводить, що глобалізаційний процес, спричинений в основному потоками міжнародної торгівлі, приводить до двох головних наслідків: соціально-економічних ризиків і спричинених ними невизначеностей. Е. Хільдебранд підходить до питання де-глобалізації більш прагматично [3], вважаючи, що цей процес почав проявлятися з 1913—1950 рр., коли внаслідок двох світових війн радикально змінився міжнародний поділ праці і набув надмірного поширення глобальний протекціонізм [4]. Він докладно аналізує довгостроковий вплив де-глобалізації на розвинені країни — члени ОЕСР. Для цього він створює два сценарії: перший сценарій "де-глобалізації", під яким мається на увазі процес ослаблення економічної взаємозалежності між державами (включаючи інтеграцію), другий сценарій — "де-глобалізації" як такої.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Спроби забезпечувати функціонування повністю вільного глобального ринку, відповідно до теоретичних конструкцій В. Беллоу, в умовах нової норми світової економіки виглядають утопією і метою, недосяжною у найближчому майбутньому. Саме це, з одного боку, актуалізує розроблення нових правил гри на арені міжнародної торгівлі, що забезпечували б загострення глобальних дисбалансів, при тому не обмежуючи просування сходінками економічного розвитку країн, що розвиваються. З іншого боку, загострює співіснування протекціоністських інструментів економічної політики

країн з відстоюванням права користування перевагами вільної торгівлі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сучасна економічна наука невіддільна від такого феномена, як інституційний вакуум. Інституційний вакуум — це відсутність у даних просторово-часових координатах тих гравців і тих необхідних "правил гри", які забезпечують поступальний розвиток суспільного ладу. Інституційний вакуум нерідко ототожнюють з інституційним хаосом як співіснуванням старих і нових правил і норм господарювання в перехідних економіках, що видається не зовсім неправомірним. Як справедливо зазначають Н. Резнікова і О. Івашенко, підвалини формування сучасної моделі міжнародного поділу праці та структури світового господарства з її центрально-периферійним облаштуванням закладались аж ніяк не під впливом винятково вільної економічної конкуренції, але завдяки можливості її використання, підпорядкувавши цілям державної зовнішньоекономічної політики провідних країн.

Більше того, центрально-периферійна структура економіки в різних формах і на різних етапах світової торгівлі — неминучий результат й органічно іманентна капіталізму властивість, що передбачає його постійне розширення і зовнішню експансію. Західні промислово розвинені країни вдало маніпулювали періодами адаптації протекціонізму та лібералізації з тим, аби збільшити конкурентоспроможність власних економік, водночас вчинивши опір лібералізації там, де це негативно впливало б на їхні економічні інтереси [5].

На переконання Н. Рубіні [2], ми більше не живемо у світі "Великої двадцятки", хоча Група Двадцяти продовжує позиціонувати себе як головного актора регулювання міжнародних економічних відносин. Ця трансформація відбулася після того, як зменшилася гострота останньої фінансової кризи, і виявилися несумісні політичні та економічні цінності країн. На сьогодні у США не вистачає потенціалу для того, щоб лишатися головним постачальником світових суспільних благ. Європа зайнята порятунком єврозони. Японію повністю поглинули її власні складні внутрішньополітичні та економічні проблеми. Сьогодні у цих країн нема ні часу, ні ресурсів, ні внутрішньополітичного капіталу, щоб стати новими міжнародними центрами сили. Китай також не бажає брати на себе тягар відповідальності світового лідера. Окрім того, неможливо дати відповідь на міжнародні виклики сьогодення без прямої участі країн, що стрімко розвиваються, таких як Бразилія та Індія, які, однак, зайняті проблемами внутрішнього розвитку і не поспішають шукати рішення для актуальних світових проблем.

Отже, глобалізація також означає забезпечення свободи дій у такий спосіб, щоб кожна країна могла створювати власну економічну стратегію відповідно до її культурних і соціальних цінностей, економічних потреб і можливостей сталого розвитку. При цьому мають братися до уваги людські ресурси — інтелектуальний капітал і матеріальні ресурси. Де-глобалізація є відображенням прояву деструктивної стратегії, продиктованої довгою кризою глобального капіталізму, лише в тій мірі, в якій вона відображує низхідну фазу довгої хвилі Кондрат'єва (K-Wave) [6].

Висхідна фаза цього циклу почалась у 1950-х роках минулого століття, і через 30 років вона посягла критичної точки, коли перестали використовуватися застарілі технології. Це також пояснює послідовність декількох економічних криз, які ослабили силу глобалізації. Завершення циклу означає знаходження вірних альтернатив нинішній глобальній системі, які будуть прийнятні для всіх учасників міжнародної торгівлі товарами та послугами. Насправді В. Беллоу [7] пропонує ідею нової глобальної економіки, хоча шанси її настання є непевними. Процес де-глобалізації все ще знахо-

диться на початковій фазі. Вона закінчиться не автаркією, а новим національним суверенітетом. Отже, де-глобалізація стає спробою "реконструкції", яка передбачає не відхід від міжнародної економіки, а її "реорієнтацію", спроможну усунути недоліки глобалізованого виробництва, тим більше що багато аспектів нинішньої системи є скороминущими і нестабільними [8].

Критики глобалізації стверджують, що вона призвела до зростання безробіття, створила безліч екологічних проблем, занадто ускладнила фінансові відносини, які інколи вироджувались у жорстокі кризи, тощо. Така ситуація призвела до необхідності глобалізації іншого роду, яка приносить користь всім учасникам міжнародного поділу праці. Але процес глобалізації не можна зупинити, оскільки глобальна економіка як така повністю трансформується.

Відтак, глобалізація є не простою економічною подією, а великомасштабним феноменом. Ф. Друкер вказав на те, що для досягнення успіху на конкурентному глобальному ринку недостатньо знати чийсь витрати. Кожна компанія має бути здатна визначити витрати всього економічного ланцюга виробництва, який у більшості випадків охоплює велику кількість компаній, розташованих по всьому світу [9]. Руйнування такої мережі, що вже сформована шляхом глобалізації, є лише утопією, недосяжною і безрезультатною метою. Зараз виробництво, управління і реалізація продукції організовані у мережі. Багатонаціональні фірми зараз здатні вести діяльність у глобальному масштабі. Звісно, що не всі види економічної діяльності мають глобальний характер. Багато видів діяльності зберігають місцеві або регіональні ознаки. Однак більшість стратегічних видів діяльності зараз включено до глобалізованої, взаємопов'язаної та взаємозалежної системи. Складна інформаційна система, основана на глобальних комунікаційних мережах, забезпечує дуже швидкі відповіді на будь-який сигнал, що надходить з будь-якого фінансового центру світу [10].

П. ван Бергейк інтерпретує падіння міжнародної торгівлі як чіткий показник процесу де-глобалізації світової економіки, а Е. Хільдебранд доходить висновку, що у разі "де-глобалізації" ВВП на душу населення у 2035 р. буде на 23% менше, ніж при продовженні економічної "глобалізації" [4]. Водночас із цим збільшиться кількість людей у світі, що живуть у крайній бідності. Звідси слідує, що від де-глобалізації постраждають не тільки багаті та розвинені країни і менш розвинені країни, а й суспільство загалом. Рівень впливу буде різним.

Наприклад, у разі сценарію глобалізації для США, ВВП на душу населення до 2035 р. зросте до 66150 дол. США, а в разі сценарію де-глобалізації — лише 60290 дол. США на рік (отже, різниця становить 8,9%). В абсолютному вимірі ВВП США зросте до 24287 млрд дол. при сценарії глобалізації порівняно з 19794 млрд дол. при сценарії де-глобалізації [4]. Для ЄС ситуація виглядатиме навіть гірше: різниця між ВВП для двох випадків буде ще більш явною, тобто "-21,3%", або 31270 дол. США на душу населення в середньому на рік у разі сценарію глобалізації, і лише 24600 дол. США у разі сценарію де-глобалізації [4]. Ці дані підтверджують, що глобалізація провокує економічний розвиток, на противагу де-глобалізації, яка гальмує його.

Де-глобалізація породжує міжнародну нестабільність через ослаблення зв'язків економічної взаємозалежності, що посилює перспективу небажаних економічних і торговельних конфліктів. В умовах де-глобалізації, під якою розуміються синергетичні ефекти різних неконтрольованих факторів, різке скорочення передачі технологій, сировини та інновацій, зменшення залежності від іноземного капіталу, країни зазнають втрат внаслідок зниження продуктивності праці. Остання є детермінуючим фактором економічного зростання і скорочення бідності, тому автаркічний розвиток став анахронізмом на нинішньому етапі розвитку глобаль-

ної економіки, можливим лише на окремих географічних територіях, де розташовані малі та ізольовані країни. Таким чином, де-глобалізація сприяє скороченню торгівлі і потоків капіталу, негативно впливаючи на економічний розвиток.

Уважне спостереження за еволюцією міжнародної торгівлі та прямих іноземних інвестицій (ПІІ) допоможе з'ясувати, чи є глобалізація постійним або тимчасовим процесом. Іншим є питання переведення коштів від емігрантів, що працюють за кордоном. Протягом останніх 20—30 років напрям еволюції міжнародної торгівлі значно змінився. Це дозволяє констатувати, що ми є свідками нового етапу розвитку глобальної економіки, а саме де-глобалізації. В Звіті СОТ за 2013 р. оцінено детермінуючі тенденції світової торгівлі, а також можливі сценарії її майбутньої еволюції [11]. В аналізі СОТ наголошено, що міжнародна торгівля товарами та послугами зазнала помітних змін з точки зору географічного розподілу, складу та кількості задіяних агентів.

Торгівля все ще знаходиться під впливом низки основних факторів: демографії, ПІІ, виробничих технологій, джерел енергії та потреби збереження природних ресурсів, що експлуатуються, стабільності споживання, транспортних витрат, виробництва сучасних засобів зв'язку, торговельних угод між державами. Водночас через інтеграціоністський тиск швидкість інтеграції зростає більш високими темпами, ніж глобальний ВВП.

Посилення протекціоністського тиску можна оцінити за станом прогресу переговорів про вільну торгівлю і за рівнем громадської підтримки відкритих ринків і глобалізації. Переговори з вільної торгівлі зайшли у глухий кут. Прогрес на переговорах із торгівлі (або його відсутність) є опосередкованим показником рівня протекціоністського тиску на уряди. Враховуючи це, значні затримки із укладанням міжнародних торговельних угод можна тлумачити як ознаку посилення протекціоністського тиску. Раунд переговорів СОТ із торгівлі у м. Доха, який спрямований на лібералізацію сільського господарства та послуг, а також на сприяння зростанню торгівлі і розвитку у бідних країнах, став найдовшим за весь час раундом багатосторонніх переговорів про торгівлю. Розпочавшись у 2001 р., він, за попереднім планом, мав завершитися до 1 січня 2005 р.

Оскільки впродовж багатьох років перемовин раунд переговорів супроводжувався невизначеностями та відмінними інтерпретаціями змісту преференцій, його було призупинено на невизначений строк у липні 2006 р.; після цього переговори відновилися, але знову були припинені в липні 2008 р., коли Індія і США не змогли домовитися про те, в якій мірі бідним країнам дозволяється захищатися від конкуренції.

Станом на сьогодні залишається неясно, чи рухатимуться сторони в бік поступок, необхідних для укладення угоди. Позитивним моментом є те, що безпеку провалу переговорів було визнано на міжнародних політичних самітах, як це, наприклад, відображено у заключній декларації саміту G20, що відбувся у м. Вашингтон 15 листопада 2008 р. (особливо у параграфі 13, в якій держави заявляють, що "протягом наступних 12 місяців ми утримуватимемося від зведення нових бар'єрів для інвестицій або торгівлі товарами та послугами, запровадження нових експортних обмежень або реалізації непоследовних заходів Світової організації торгівлі (СОТ) для стимулювання експорту. Далі ми намагатимемося досягти угоди в цьому році стосовно умов, що приведе до успішного виконання Дохійської програми розвитку СОТ з вагомим, далекоглядним і збалансованим результатом".

Однак подібні декларації поки що залишаються невиконаними. Після закінчення 2008 р. нові обіцянки щодо відмови від протекціонізму і заклики до швидкого завершення раунду в Доці, який застопорився, пролунали на зустрічі G20 у Лондоні 2 квітня 2009 р. і зустрічі

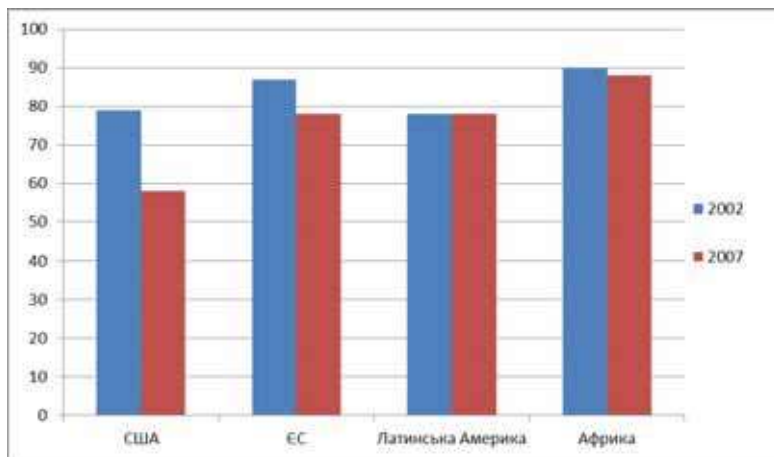
"вісімки" (G8) 8 липня 2009 р. в місті Л'Аква (Італія). В офіційній заяві лідери G8 проголосили, що "ми знов підтверджуємо своє зобов'язання щодо підтримки відкритості і свободи ринків та відмови від протекціонізму будь-якого роду. У складні часи ми повинні не допускати колишніх помилок протекціоністської політики", і закликали до "швидкого, збалансованого і всеохоплюючого ухвалення Дохійської програми розвитку на основі вже досягнутого прогресу" на переговорах СОТ.

Хоча вже було досягнуто значний прогрес (помітне скорочення в останні десятиліття тарифних та нетарифних бар'єрів на промислові товари), негативний сигнал, надісланий постійною неспроможністю завершити Дохійський раунд, є достатньо сильним, щоб його сприймати серйозно як засвідчення слабкої громадської підтримки вільної торгівлі. Кількість спорів, винесених на розгляд СОТ починаючи з 1995 р., часто наводилась як опосередкований індикатор протекціоністського тиску. Водночас цьому можна дати подвійну інтерпретацію: підвищення кількості спорів і неузгоджених позицій може вказувати на посилення протекціоністського тиску, але також на підвищення впевненості у юридичній підтримці з боку СОТ.

Слід зазначити, що протягом двох років, наступних за створенням СОТ, щорічна кількість випадків таких суперечок помітно зростала, що можна розглядати як нову фазу відстоювання державами своїх торговельних інтересів. Після цього і до 2007 р. кількість суперечок пішла на спад, за винятком піку в приблизно 50 поданих заяв (включаючи 20 від ЄС, 17 від США і 4 від БРІК) у 2002 р. та тимчасового їх зростання у 2006 р. Хоча 2008 р. позначився суттєвим збільшенням суперечок порівняно з попереднім роком, їх кількість у 2008 р. була нижче, ніж у всі попередні роки, крім 2005 і 2007 рр. Тому збільшення кількості антидемпінгових ініціатив у 2008 р. порівняно з 2007 р. не обов'язково пов'язано з економічною кризою.

Опосередкованим індикатором підтримки вільної торгівлі є поширення регіональних торговельних угод (РТУ) із часом: до грудня 2008 р. до ГАТТ/СОТ надійшли приблизно 421 повідомлень про РТУ, і 230 РТО були чинними. Але важко оцінити, чим насправді є підвищення популярності РТУ: сигналом про підтримку вільної торгівлі або ознакою відсутності готовності до підвищення зобов'язань в рамках багатосторонньої системи торгівлі. Такі угоди дійсно сприяють вільній торгівлі, але на регіональному або двосторонньому, а не на глобальному рівні, і тому їх можна розглядати або як альтернативний шлях до глобальної вільної торгівлі, або як перепону. Відтак, їх збільшення можна тлумачити з обережністю, оскільки дослідники все ще не дійшли згоди стосовно ефекту домовленостей про вільну торгівлю і, зокрема, стосовно того, доповнюють вони або підмінюють процес, керований СОТ.

Так, зокрема, Р. Болдвін [12] відстоює ту точку зору, що РТУ можна розглядати як будівельні блоки (цеглини) глобалізації. Поширення РТУ в ті періоди, коли переговори про багатосторонню торгівлю заходили у глухий кут, може вказувати на те, що громадськість відає перевагу таким менш масштабним угодам. Цікаво, що сплеск РТУ, який невпинно тривав з початку 1990-х років, останнім часом, здається, припинився. Низка важливих угод із вільної торгівлі, подібних тим, про які остання адміністрація США вела переговори з Колумбією, Південною Кореєю і Панамою, залишається неукладеною. Пробуксовування як багатосторонніх, так і регіональних переговорів про торгівлю є ще одним сигналом того, що громадська підтримка вільної торгівлі останнім часом зменшується. Один із засновників школи політичного реалізму як теорії міжнародних відносин Е.-Х. Карр зазначав, що "вільна торгівля — це доктрина економічно могутніх держав, які можуть процвітати без протекціонізму" [13].

Примітка:

Підтримка глобалізації в окремих регіонах світу (частка позитивних відповідей на питання "Торгівля з іншими країнами — це добре?")

1. ЄС — арифметична середня Німеччини, Франції, Італії та Великобританії.
2. Латинська Америка — арифметична середня Аргентини, Болівії, Бразилії, Мексики, Перу та Венесуели.
3. Азія — арифметична середня Бангладеш, Китаю, Індії, Індонезії, Японії, Кореї та Пакистану.
4. Африка — арифметична середня Берега Слонової Кості, Гани, Кенії, Нігерії, ПАР, Танзанії та Уганди.

Рис. 1. Підтримка вільної торгівлі в окремих країнах та регіонах

Як зазначає Н. Резнікова, позиція adeptів протекціонізму в контексті проблематики РТУ ґрунтується на визнанні того, що тиск протекціоністів зменшується в результаті регіональної інтеграції [14]. Дослідження Ж. де Мело, А. Панагарія та Д. Родрік [15] пропонує систему аргументації, що базується на розгляді феномену "ефекту послаблення преференцій", який виникає при формуванні торгового блоку. Вчені стверджують: "Незалежно від організаційної системи наявність регіональних угод тягне за собою розширення політичного співтовариства і, таким чином, зменшення можливостей визначати політику з боку політично активних угруповань в кожній країні. Цей факт робить прийняття рішень менш сприйнятливим з точки зору інтересів окремих фракцій і значно ускладнює лобювання їхніх інтересів. Маргінальні переваги лобювання зникають, тому групи розсудливо вирішують знизити тиск в цьому напрямку" [16]. С.П. Маджі, В.А. Брок і А. Янг переконані, що національні преференції можуть також послаблятися з інших причин [16].

По мірі розширення торгового блоку, заінтересовані групи можуть зазнавати труднощів самоорганізації на регіональному рівні. Національні групи впливу, намагаючись реалізувати засоби протекціонізму, можуть скоординувати зусилля з колегами з країн-партнерів. Проблема безбілетника, пов'язана з більшою кількістю груп зі схожими інтересами на регіональному рівні, може існувати одночасно з ефектом послаблення преференцій, що відчують національні лобі в торгових блоках. А. Панагарія та Р. Фіндлей пропонують дещо формальний аналіз проблеми безбілетника в лобюванні, який стосується РТУ та зокрема митних союзів, і доповнюють модель Дж. Міда, що дозволяє визначати торгівлю політику на внутрішньо-системному рівні [17]. Компонент проблеми безбілетника за умов реалізації ефекту послаблення преференцій ідеально узгоджується з логікою колективних дій, описаною М. Олсоном ще в 1965 р.

Окреслений підхід, що ґрунтується на ефекті послаблення преференцій, нашою думкою, що митний союз (МС) з часом демонструє менше елементів протекціонізму у порівнянні з зоною вільної торгівлі (ЗВТ). Серед іншого, автори вдаються до теоретичних

модельовань, які пізніше підкріплюють емпірично. Для початку, вони припускають, що торгова політика має повністю внутрісистемний характер, а отже, рівень протекціонізму залежатиме від лобістської діяльності груп впливу. Загальноновизнано, що в ЗВТ кожна країна-учасник має можливість самостійно встановлювати власну торгову політику з країнами, що не входять до ЗВТ, а отже, національним заінтересованим групам потрібно лише лобювати інтереси в уряді своєї країни, щоб вплинути на рівень протекціонізму відносно країн, що не входять до ЗВТ. Таким чином, протекціонізм у ЗВТ має характеристики індивідуальних інтересів.

У митному союзі зовнішня торгова політика є єдиною для всіх країн-учасників, і національні групи тиску мають впливати також на рівні союзу, а сам протекціонізм на рівні митного союзу стає суспільним благом з урахуванням проблеми безбілетника. Крім того, регіональний орган прийняття рішень схильний бути менш сприйнятливим до лобювання, орієнтованого на конкретну країну, у порівнянні з національними органами влади, тому що йому доводиться врівноважувати потенційно конфліктуючі інтереси учасників МС. У результаті для впливу лобістських дій на зовнішню торговельну політику може потребуватися певна ступінь координації національних заінтересованих груп. Таким чином, скорочення впливу національних лобістів на рівні союзу та збільшення проблеми безбілетника, зумовленої

спільними лобістськими діями, становлять два аспекти ефекту послаблення преференцій, пов'язаного з МС, але відсутнього у ЗВТ. Вчений Р. Лоренс [18] провів емпіричний аналіз, у результаті якого він визначив позитивний зв'язок між рівнем протекціонізму (зокрема номінальні тарифи та нетарифні бар'єри) та кількістю населення в штаті, де знаходиться галузь промисловості. Отриманий результат припускає, що крупні штати більше здатні до створення блоків виборців з метою захисту їх промисловості, ніж невеликі. Такі висновки обґрунтовують послаблення преференцій для малих країн, що входять до митного союзу, тоді як крупні учасники можуть отримати зміцнення своїх протекційних преференцій. Цей висновок знаходиться у різкому контрасті з логікою колективних дій Олсона та аргументу послаблення преференцій.

Дані, отримані з опитування експертів в галузі економіки, є корисним індикатором загального сприйняття глобалізації, більш своєчасним і, можливо, більш перспективним, в тій мірі, в якій він відображає поточні тенденції. При всій їх незаперечній перевазі спостереження мають один потенційний недолік — здійснюються на малій вибірці населення і ґрунтуються на запитаннях.

Прикметно, що деякі опитування показують падіння підтримки глобалізації торгівлі у ЄС та США, але зростання її підтримки в країнах з ринками, що формуються, і в країнах, що розвиваються. Підтримка глобалізації торгівлі дійсно є високою в країнах з ринками, що формуються, і в країнах, що розвиваються, зокрема в Азії та Африці, де близько 90% населення погоджується із твердженням, що торгівля з іншими країнами — це добре (див. рис. 1).

У ході опитування напередодні та після початку світової фінансової кризи 2008 р. з'ясовано, що у США більшість населення (60% респондентів) вважають, що глобалізація, "особливо зростання зв'язків їх країни з іншими країнами світу — це здебільшого "добре" [19]. Що стосується решти світу, глобалізація знаходить широку підтримку в країнах Азії зі зростаючою економікою таких, як Китай, Південна Корея і Таїланд (де, відповідно, 87%, 86% і 75% населення підтримує глобалізацію, і така підтримка дещо нижче в Індії, тобто 54%). Сприйняття глобалізації в ЄС значно відрізняється в залежності від країн. Глобалізація сприймається гірше, зокрема, у дея-

ких країнах, що вступали до ЄС із 2004 р. На рівні ЄС-27 кількість прихильників і противників глобалізації виявилась майже однаковою [20]. В 2008 р. 39% громадян ЄС вважали глобалізацію "гарною можливістю для національних компаній завдяки відкриттю ринків", водночас як 39% вважали її "загрозою зайнятості та національним компаніям", а 18% відповіли "не знаю".

Однак між країнами-членами ЄС існують помітні відмінності. Поряд із цими результатами важливу роль, схоже, відіграє політична економія лібералізму і протекціонізму. Сприйняття протекціонізму значно різниться за стратами населення всередині країн. Зокрема підтримка глобалізації є найсильнішою з боку висококваліфікованих робітників у зрілих економіках [21]. Водночас згідно з деякими дослідженнями відкритість для міжнародної конкуренції відіграє не таку вже велику роль. Люди, що працюють у секторах, відкритих для міжнародної конкуренції і таких, що мають порівняльну перевагу, як правило, не є більшими прихильниками або противниками торговельної лібералізації, ніж ті, хто працює в секторах, захищених від міжнародної конкуренції [22]. Згідно з іншими дослідженнями, галузеві особливості не відіграють значну роль [21].

Існує спостереження, що працівники, зайняті у секторах, відкритих для міжнародної конкуренції, але з порівняльним недоліком (comparative disadvantage), дещо більше схильні протистояти лібералізації торгівлі, ніж ті, хто працює у захищених секторах. Хитка підтримка глобалізації може спонукати уряди розвернути назад глобалізаційний тренд останніх декількох десятиліть. Докази цьому наведено у нещодавньому звіті Ради із закордонних зв'язків ЄС (англ. "the Council on Foreign Relations"), де міститься огляд нещодавніх проєктів із запровадження або відновлення регуляторних норм стосовно прямих іноземних інвестицій у групі з 11 країн. Хоча не всі такі спроби призведуть до обмежень, ця тенденція свідчить про невпинний тиск з метою обмеження інвестиційних потоків між країнами, тобто процес, який автори доповіді називають "сповзання до протекціонізму" ("protectionist drift").

Зрештою, важливим джерелом протекціоністського тиску можуть бути широке політичне та громадське занепокоєння з приводу впливу вільної торгівлі. Це занепокоєння обумовлено тим, що глобалізація сприймається як сприятливий фактор для збільшення нерівності в оплаті праці в розвинених країнах. Це, безумовно, комплексне питання, що підтвердило дослідження, опубліковане у журналі "IMF World Economic Outlook" [23]. Загалом глобалізація торгівлі не збільшує нерівність, але до таких результатів слід ставитися обережно через питання методології та даних. Однією з ознак занепокоєння з приводу вільної торгівлі є прийняття рядом країн офіційних програм персоналізованої підтримки (або програм підтримки доходу і професійної перепідготовки) для робітників, які втрачають робоче місце в результаті лібералізації торгівлі. Такі програми мають довгу традицію у США. Програми допомоги в здобутті професії (Trade Adjustment Assistance (TAA)) було вперше запроваджено у 1962 р. на початку раунду дискусій Кеннеді щодо лібералізації торгівлі. Витрати в рамках цієї програми стабільно збільшувались останніми роками, і у 2007 фінансовому році її було профінансовано на приблизно 650 млн доларів, проти 100 млн доларів на початку 1990-х років. У 2006 р. в ЄС було запроваджено схожу програму, Європейський фонд урегулювання глобалізації (the European Globalisation Adjustment Fund (EGF)), у рамках якої надаватимуться кошти в сумі до 500 млн євро щорічно протягом 2007—2013 рр.

ВИСНОВКИ

Де-глобалізація породжує міжнародну нестабільність через ослаблення зв'язків економічної взаємозалежності, що посилює перспективу небажаних економі-

чних і торговельних конфліктів. В умовах де-глобалізації, під якою розуміються синергетичні ефекти різних неконтрольованих факторів, різке скорочення передачі технологій, сировини та інновацій, зменшення залежності від іноземного капіталу, країни зазнають втрат внаслідок зниження продуктивності праці. Таким чином, де-глобалізація сприяє скороченню торгівлі і потоків капіталу, негативно впливаючи на економічний розвиток.

Хитка підтримка глобалізації може спонукати уряди розвернути назад глобалізаційний тренд останніх декількох десятиліть. Широке розповсюдження запровадження або відновлення регуляторних норм стосовно прямих іноземних інвестицій, зловживання нетарифними інструментами регулювання міжнародної торгівлі, маніпулювання екологічними стандартами та стандартами якості засвідчують розгортання процесу "сповзання до протекціонізму" ("protectionist drift"). Окреслене дозволяє стверджувати про становлення неопротекціонізму як нової реальності світового господарства і міжнародних економічних відносин.

Література:

1. Колодко Г.В. Глобализация, трансформация, кризис — что дальше? / Г.В. Колодко. — М.: Магистр, 2012. — 176 с.
2. Roubini N. MBA Lectures in Macroeconomics [Electronic resource] / N. Roubini, D. Backus. — Mode of access: <http://aviation.itu.edu.tr/%5Cimg%5Caviation%5Cdatafiles/Lecture%20Notes/Aviation%20Economics%20and%20Financial%20Analysis%2020152016/Readings/Module%2015/Nouriel%20Roubini%20and%20David%20Backus%20Macroeconomics%20for%20MBAs.pdf>
3. Van Bergeijk P.A.G. On the Brink of Deglobalization / P.A.G. Van Bergeijk. — Northampton, MA: Edward Elgar, 2010. — 192 pp.
4. Hillebrand E.E. Deglobalization Scenarios: Who Wins? Who Loses? / E.E. Hillebrand // Global Economy Journal. — 2010. — Vol. 10 (2). — P. 1—21.
5. Резнікова Н.В. Проблема економічного розвитку та зростання в контексті подолання глобальних асиметрій / Н.В. Резнікова, О.А. Іващенко // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. — 2016. — Т. 21, Вип. 1. — С. 55—59.
6. Solomou S. Phases of Economic Growth, 1850 — 1975: Kondratieff Waves and Kuznets Swings / S. Solomou. — Cambridge: Cambridge University Press, 1990. — 216 pp.
7. Bello W. The twin debacles of globalization: Stage For Counteroffensive Against Globalization [Electronic resource] / W. Bello. — Mode of access: <https://ratical.org/co-globalize/IDofG.pdf>
8. Bello W. Deglobalization: Ideas for a New World Economy / W. Bello. — London: Zed Books, 2004. — 176 pp.
9. Druker F.P. Management Challenges for the 21st Century / F.P. Druker. — New York: Harper Business, 1999. — 224 pp.
10. Dumitru M. Practices Regarding the Forms of Communication with the Consumers used by a Multinational Company at Global and Local Level / M. Dumitru, N. Albu, V.F. Dumitru, C.N. Albu // Amfi teatru Economic. — 2014. — Vol. 16 (35). — P. 41—57
11. World Trade Report 2014: Trade and Public Policies: A Closer Look at Non-Tariff Measures in the 21st Century [Electronic resource] // The World Trade Organization. — 2014. — Mode of access: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report14_e.pdf
12. Baldwin R. Multilateralising Regionalism: Spaghetti Bowls as Building Blocks on the Path to Global Free Trade [Electronic resource] / R. Baldwin, P. Thornton. — Mode of access: http://graduateinstitute.ch/files/live/sites/iheid/files/sites/ctei/shared/CTEI/publications/Baldwin-Thornton_MR2.pdf
13. Победаш Д.И. Политический реализм Эдварда Карра [Электронный ресурс] / Д.И. Победаш. — Режим доступа: <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/19555/1/rim-2008-11.pdf>

14. Резнікова Н.В. Глобальна економічна взаємозалежність: сучасна парадигма та детермінанти модифікації: монографія / Н.В. Резнікова. — К.: Вістка, 2013. — 455 с.

15. Findlay R. Discussion / R. Findlay // *New Dimensions in Regional Integration* / J. Melo, A. Panagariya. — Cambridge: Cambridge University Press, 1995. — Ch.6. — P. 193—199.

16. Magee S.P. *Black Hole Tariffs and Endogenous Policy Theory: Political Economy in General Equilibrium* / S.P. Magee, W.A. Brock, L. Young. — Cambridge: Cambridge University Press, 1989. — 460 p.

17. Panagariya A. *A Political — Economy Analysis of Free Trade Areas and Customs Unions* [Electronic resource] / A. Panagariya, R. Findlay. — Mode of access: http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/1994/03/01/000009265_3961006015730/Rendered/PDF/multi0page.pdf

18. Lawrence R.Z. *The Global Enabling Trade Report 2012 Reducing Supply Chain Barriers* [Electronic resource] / R.Z. Lawrence, M. Drzeniek, S. Doherty // *World Economic Forum*. — 2012. — Mode of access: http://www3.weforum.org/docs/GETR/2012/GlobalEnablingTrade_Report.pdf

19. *World Publics Welcome Global Trade — But Not Immigration* [Electronic resource] // *The Pew Global Attitudes Project*. — 2007. — Mode of access: <http://pewglobal.org/reports/display.php?ReportID=258>

20. *Eurobarometer 69: 2. The Europeans and globalisation* [Electronic resource] // *The European Commission*. — 2008. — Mode of access: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb69/eb69_globalisation_en.pdf

21. Scheve K. *Public opinion, international economic integration, and the welfare state* [Electronic resource] / K. Scheve, M. Slaughter. — 2006. — Mode of access: https://www.researchgate.net/publication/228384848_Public_Opinion_International_Economic_Integration_and_the_Welfare_State

22. Mayda A.-M. *Why are Some People (and Countries) more Protectionist than Others?* / A.-M. Mayda, D. Rodrik // *European Economic Review*. — 2005. — Vol. 49. — P. 1393—1430.

23. *Globalization and Inequality: World Economic Outlook* [Electronic resource] // *The International Monetary Fund*. — 2007. — Mode of access: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2007/02/>

References:

1. Kolodko, G.V. (2012), *Globalizacija, transformacija, krizi — chto dal'she?* [Globalization, transformation, crisis — what next?], Magistr, Moskva, Rossija.

2. Roubini, N. and Backus, D. (1998), "MBA Lectures in Macroeconomics", [Online], available at: <http://aviation.itu.edu.tr/%5Cimg%5Caviation%5Cdatafiles/Lecture%20Notes/Aviation%20Economics%20and%20Financial%20Analysis%202015%202016/Readings/Module%2015/Nouriel%20Roubini%20and%20David%20Backus%20Macroeconomics%20for%20MBAs.pdf> (Accessed 22 August 2017).

3. Van Bergeijk, P.A.G. (2010), *On the Brink of Deglobalization*, Edward Elgar, Northampton, MA, US.

4. Hillebrand, E.E. (2010), "Deglobalization Scenarios: Who Wins? Who Loses?", *Global Economy Journal*, vol. 10 (2), pp. 1—21.

5. Reznikova, N. and Ivaschenko, O. (2016), "The Problem of economic development and growth in the context of overcoming global asymmetries", *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Ekonomika*, vol. 21, no. 1, pp. 55—59.

6. Solomou, S. (1990), *Phases of Economic Growth, 1850 — 1975: Kondratieff Waves and Kuznets Swings*, Cambridge University Press, Cambridge, UK.

7. Bello, W. (2002), "The twin debacles of globalization: Stage For Counteroffensive Against Globalization",

[Online], available at: <https://ratical.org/co-globalize/TDofG.pdf> (Accessed 24 August 2017).

8. Bello, W. (2004), *Deglobalization: Ideas for a New World Economy*, Zed Books, London, UK.

9. Drucker, F.P. (1999), *Management Challenges for the 21st Century*, Harper Business, New York, US.

10. Dumitru, M. Albu, N. Dumitru, V.F. and Albu, C.N. (2014), "Practices Regarding the Forms of Communication with the Consumers used by a Multinational Company at Global and Local Level", *Amfi teatru Economic*, vol. 16 (35), pp. 41—57.

11. The official site of World Trade Organization (2014), "World Trade Report 2014: Trade and Public Policies: A Closer Look at Non-Tariff Measures in the 21st Century", [Online], available at: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report14_e.pdf (Accessed 23 August 2017).

12. Baldwin, R. and Thornton, R. (2008), "Multilaterising Regionalism: Spaghetti Bowls as Building Blocks on the Path to Global Free Trade", [Online], available at: http://graduateinstitute.ch/files/live/sites/iheid/files/sites/ctei/shared/CTEI/publications/BaldwinThornton_MR2.pdf (Accessed 23 August 2017).

13. Pobedash, D.I. (2008), "Political realism Edward Carr", [Online], available at: <http://elar.urfu.ru/bitstream/10955/1/rim-2008-11.pdf> (Accessed 24 August 2017).

14. Reznikova, N. (2013), *Hlobal'na ekonomichna vzaiemozalezhnist': suchasna paradyhma ta determinanty modyfikatsii* [Global economic interdependence: the modern paradigm and determinants of modification], Vistka, Kyiv, Ukraine.

15. Melo, J. and Panagariya, A. (1995), *New Dimensions in Regional Integration*, Cambridge University Press, Cambridge, UK.

16. Magee, S.P. Brock, W.A. and Young, L. (1989), *Black Hole Tariffs and Endogenous Policy Theory: Political Economy in General Equilibrium*, Cambridge University Press, Cambridge, UK.

17. Panagariya, A. and Findlay, R. (1994), "A Political — Economy Analysis of Free Trade Areas and Customs Unions", [Online], available at: http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/1994/03/01/000009265_3961006015730/Rendered/PDF/multi0page.pdf (Accessed 26 August 2017).

18. Lawrence, R.Z., Drzeniek, M. and Doherty, S. (2012), "The Global Enabling Trade Report 2012 Reducing Supply Chain Barriers", [Online], available at: http://www3.weforum.org/docs/GETR/2012/GlobalEnablingTrade_Report.pdf (Accessed 27 August 2017).

19. The official site of Pew Global Attitudes Project (2007), "World Publics Welcome Global Trade — But Not Immigration", [Online], available at: <http://pewglobal.org/reports/display.php?ReportID=258> (Accessed 26 August 2017).

20. The official site of European Commission (2008), "Eurobarometer 69: 2. The Europeans and globalisation", [Online], available at: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb69/eb69_globalisation_en.pdf (Accessed 28 August 2017).

21. Scheve, K. and Slaughter, M. (2006), "Public opinion, international economic integration, and the welfare state", [Online], available at: https://www.researchgate.net/publication/228384848_Public_Opinion_International_Economic_Integration_and_the_Welfare_State (Accessed 27 August 2017).

22. Mayda, A.-M. and Rodrik A.-M. (2005), "Why are Some People (and Countries) more Protectionist than Others?", *European Economic Review*, vol. 49, pp. 1393—1430.

23. The official site of International Monetary Fund (2007), "Globalization and Inequality: World Economic Outlook", [Online], available at: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2007/02/> (Accessed 27 August 2017).

Стаття надійшла до редакції 01.09.2017 р.